

A magyar–román–szász viszony kiéleződése 1848/49-ben Erdélyben

*Kroner, Michael: Die sozialen und nationalen Gegensätze in der Revolution von 1848/49 in Siebenbürgen.
= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 2004. 1. H. 41–58. p.*

1848/49 erdélyi eseményeinek nemzetiségi – román, illetve szász – szemszögből történő megközelítése ma már nem újszerű a hazai, még kevésbé a nemzetközi szakirodalomban, jóllehet előbbi a nemzetiségi vonatkozásokat általában eléggé elnagyoltan vázolja. Ritkaságszámba megy viszont a téma komplex, össznemzetiségi keretekben vállalt, kiegyensúlyozottságra törekvő tárgyalása. Jelen szerző sem először nyúl a témához, de mostani célkitűzése új, s szinte monográfiaivázlatként ható összefoglalása a maga tömörségében is tanulságos a hazai olvasó számára. Nemzeti tudatunk számára ugyanis ma sem teljesen világos, hogy mi is történt pontosan a pesti forradalom napját követő egy–másfél év során Erdélyben, s egyáltalán nem evidens az 1691 óta közvetlen Habsburg tartományi irányítás alatt álló országrész Magyarországtól elválasztott fejlődésének ténye, aminek az „unió” 1848-as programba vétele vethetett volna véget, de csak a kiegyezéssel vált valóra, s hogy szükségképpen mennyire hiú volt a ’48-as magyar nemzeti vívmányok egyszerű erdélyi kiterjesztését illető elképzelés – tekintettel a roppant öntudatos szászság s főképp a mintegy kétszeres létszámfölénybe került románság régóta érlelődő nemzeti ébredésére. A magyar nemzeti programmal ütköző saját nemzeti igény a feltartóztathatatlan események sodrásában kibékíthetetlenül szembefordítja a két erőteljes súlyú etnikumot a meghirdetett, majd törvénybe iktatott unióval, hogy a magyar forradalommal szemben végül is Bécsre apelláljanak – a választásnak aktív cselekvéssel is nyomatékot adva.

A magyar áprilisi törvények kihirdetése után az osztrák kormányzás alatt álló Erdélyben sem várhattak magukra tovább a reformok: mindenekelőtt a köztelherviselés, a jobbagyfelszabadítás, valamint Magyarország és Erdély újraegyesítésének napirendre tűzése. Az átalakulásban egyúttal azonban – különösen az április 25-én kihirdetett császári alkotmány nemzetiségi cikkelyének ismeretében, amihez hasonló a magyar liberális törvényekben nem szerepelt – sem a románság nem tekinthetett el nemzeti egyenjogúsításának kérdésétől, sem pedig a szászság a történelmi szász autonómia megfelelő szintű átmentésétől. A május 29-én megnyíló kolozsvári országgyűlés ezzel szemben az uniót veszi előre, s azt – nem minden politikai nyomás nélkül (Teleki J. helytartó nagyszabeni tárgyalásai stb.) és a helyszíni atmoszféra kényszere alatt és mindenesetre a románság távollétében – a kevés számú szász küldöttel is megszavaztatja. Az általános eufória elnyomja egyébként az uniót ellenző magyar konzervatívok hangját is. (Kroner a szász szavazás előzményeit illetően „szkeptikus” *Miskolczy Ambrus* fenntartásaival az elterjedt legendákkal kapcsolatban, lásd pl.: *Aetas*, 1992. 1–2.) Az uniót a szavazástól függetlenül azonban a Szász Egyetem éppúgy, mint a román nemzeti mozgalom minden addiginál élesebben elutasítja. A szász ellenkövetelések sajtó-állásfoglalásokban és közösségi petíciókban körvonalazódnak – a Szász Egyetem korszerűsítésével (képviselői rendszer bővítése, bürokratikus kinövésnek lenyесése stb.) vagy az unió esetleges elfogadásának feltételeivel kapcsolatban. A szász álláspont, amint az általánosságban ismeretes, még sem teljesen egységes: a polgárosodottabb Brassó és Segesvár közvéleménye sokkal engedékenyebb, a merev elzárkózás főként Nagyszabon mint hivatali centrum sajátja, a két centrum egyé-

témákban is rendszeresen polemizál egymással. Nagyszebenben egyébként már a '30-as évektől kezdve aggodalommal figyelik – erdélyi áttételeitől tartva – a magyarországi reformtörekvések sikerét, legalább a nyelvhasználat vonatkozásában. Sajnos a magyar fél akkor és később is kevésbé él a válaszadás, a felvilágosító meggyőzés lehetőségeivel. Szintén Brassó jár az élen egyébként a románok – képviselőik részéről nyomatékosan sürgetett – egyenjogúsításában is az enyhe román többséget felmutató Szász Egyetem közigazgatási határain belül; erre nézve az Egyetem már április elején átfogó határozatot fogad el. (Nem annyira a demokratikus altruizmus, mint inkább a reálisan értékelt kényszerűség okán.)

Az eleinte részben (főként a görög katolikus klérus vagy a román származású nemeség köreiben) még szintén pártfogó vagy bizonyos feltételekkel támogató román állásfoglalást az unió ügyében S. Bärnuțiu izzó nemzeti propagandája hamar átfordítja szinte egyöntetű elutasításba. Bärnuțiu pontosabban először (jelentős utóéletet élt) kantonizálási tervét ajánlja tárgyalásra, eredmény nélkül. Ugyanő május elején a balázsfalvi román népgyűlés vezérszónoka. A román nemzeti elképzeléseket és követeléseket az udvarhoz és az erdélyi országgyűléshez egyaránt beterjesztett folyamodvány foglalja össze. A népgyűlés egyik legfontosabb követelése az országgyűlés címére: az eddig kirekesztett románság beemelése a bevett erdélyi nemzetek sorába, ennek jeléül: bevonása az országgyűlés munkájába. A kolozsvári országgyűlés természetesen ennek nem kívánt eleget tenni. Csak a júliusi önfelosztató aktussal a pesti országgyűlésbe megválasztott erdélyi követek sorában kap helyet, az igen magasra szabott cenzus korlátozó erejével, 73 fő teljes követi létszámból, 18 szász mellett 6 román képviselő. A nemzetiségi kérdésben folytatott minden próbálkozásuk azonban, megítélésük szerint, süket fülekre talál a magyar képviselőknél. (Kroner itt utal *Szász Zoltán* némileg eltérő véleményére, lásd: *A magyar országgyűlés 1848* című, Szabad György gondozásában 1998-ban megjelent kötetben.)

Az erdélyi országgyűlés június 6-án kelt határozatával intézkedik a jobbágyfelszabadításról. Több helyütt a zömmel román nemzetiségű érintettek azonban már az előszelében, illetve a magyarországi hírek alapján jóval előbb megtagadják a robotot. A tartományi vezetés által elrendelt katonai végrehajtás mérgesíti el még jobban a helyzetet – magyar nemzetőrök, székely egységek kiküldésével, ami etnikai színezetet ad a számonkérésnek. Ősi antifeudális indulatok szabadulnak fel, melyek a zömmel magyar földbirtokosság ellen fordulnak. Egyébként, mint már *Kövári László* 1861-es beszámolójából (Erdély története 1848–1849-ben) ismert, kezdetben a Székelyföldet sem kerüli el az antifeudális lázadás szele, ez azonban a határhozredek magyar hazafias mozgósításával még idejében lecsendesíthető. De semmi nem szab határt a paraszti románság fegyverkezésének. Az úrbéri terhek hivatalos eltörlése után a rendezetlen státusú majorsági földek körüli viták szolgáltatják a gyúanyagot. A viták fő kárvallottja, az ezeken foglalkoztatott cigányság ekkor csapódik a lázongásokhoz. Erre a mozzanatra mint máig teljesen feldolgozatlan témára utal a tanulmány.

Erdélyben a nemzetiségi–magyar szembenállás 1848 őszén, Bécs magyarországi elmentamadása idején, az ezzel összefüggő újoncozás kapcsán szélesedik tovább. Román és szász részről közös gyűléseken hívnak fel Bécs támogatására a magyar törvények és a katonai fellépés ellenében. Szervezett formában tagadják meg az újoncozásra vonatkozó hadparancsot. A két román határhozred önhatalmúlag ismét a császárra esküszik fel. A második balázsfalvi gyűlés román részről semmisnek nyilvánítja az uniót, császárhú légiók szervezésére hív fel, Béctől kéri az Erdéllyel egyesített román fejedelemségek befogadását a Monarchiába. A szász követek kivonulnak a magyar országgyűlésből, a Szász Egyetem kijelenti elszakadását a magyar kormánytól, Béctől a tágabb, Erdélytől független

szász koronataromány létrehívását kéri. Puchner generális, volt császári főhadparancsnok proklamálja a császári kormányzás visszaállítását a maga vezénylete alatt és katonai biztosításával (október 18.)... A román felkelők, a határőrezredekkel karöltve Nagyszombatól Beszterceig végigdúlják közigazgatási központokat, a nemesi udvarokat. Magyar részről az Agyagfalván összegyűlt (október 16.) székely zászlóalj adják meg a hatásos választ. Novembertől, Avram Iancu szabadcsapatának folytatódó aktivitását nem számítva, reguláris erők veszik birtokukba a terepet: császáriak, Puchner fővezényletével, a román ezredek s egy inkább csak jelképes formában felállított szász nemzetőr-zászlóalj részvételével; magyarok: Bem zászlaja alatt, majd végül a császáriakkal szövetséges orosz haderő, melynek fellépése pontot tesz az erdélyi és magyarországi harcokra.

A szerző rövid értékelésében a magyar nemzeti és a nemzetiségi törekvések Erdélyben is tragikusan kiéleződő összeütközéséről *R. A. Kann*-nal (Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie) vallja: a magyar liberalizmussal politikai nacionalizmus és etnocentrikus szellem párosult, a nemzeti szabadságjogokat nem volt hajlandó megosztani a nemzetiségekkel, és nem ismerte fel a nemzetiségi ellenállás eredetét, tévesen tulajdonítva azt egyedül Bécs aknamunkájának; Kossuth 1849. júliusi, szegedi kiegyezési koncepciójára a kezdet kezdetén lett volna szükség. Kann szerint az önös magyar szabadságfelfogás egykorú politikai következménye jóval súlyosabb, mint kihatása a katonai helyzet alakulására, s ez a politikai következmény hosszú távon is kihat 1849 után. Mindez részint igaz, de nem a teljes igazságot jelenti. A magyar „nacionalizmus” áttételesebb, összetettebb kérdés, az „etnocentrizmus”: 20. századi jelenségek mesterséges visszavetítése erre az időszakra. Persze, az eredmények beszélnek. A döntő „eredmény”: a forradalom és szabadságharc egész koncepciójának nemzetiségi elutasítása, a magyar törekvések kárlehetetlen visszaverése; ez hosszú távra is helyrehozhatatlan vereségét jelenti, amit a számukra újra csak kétértelmű üzenetet hordozó kiegyezés látszatszerűen, ideiglenesen old fel. A rendiség és az úrbér eltörlése, amit a magyar nemzeti vereség nem érintett, a románságnak valóban oly mértékben kedvez, hogy az egy fölülnyes győzelemmel ér fel. Magyarország Erdélyt voltaképp már 1849-ben elvesztette, a vereséget a kiegyezési alku keretében mégis elért unió évtizedei alatt már nem fordíthatta vissza.

Komáromi Sándor

Balkáni nacionalizmusok az Ottomán Parlamentben, 1909-ben

Seencer, Emre: Balkan nationalisms in the Ottoman Parliament, 1909. = East European Quarterly, XXXVIII. 1. no. March, 2004. 41–61. p.

Az Ottomán Kormány belügyminiszterének 1909. január 30-án elhangzott képviselőházi beszéde és az azt követő képviselői vita bemutatásával a szerző már a bevezetőben illusztrálja a korabeli állapotokat egy olyan parlamentben, amely mind nyelvileg, mind vallásilag, mind etnikailag megosztott Macedóniát volt hivatott kormányozni. A viták időszakában a három tartomány keresztény lakossága görögökből, bolgárokból, vlachokból, valamint katolikus és ortodox albánokból állt, míg a muszlim lakosságot bosnyákok, muszlim albánok és törökök alkották. A muszlimok egy része akkor vándorolt a térségbe, amikor Oroszországból és más balkáni államokból száműzték őket a XIX. század végén, külön-

sen az 1878-as San Stefano-i béke megkötését követően. Jelentős számú zsidó és roma kisebbség is volt a régióban.

A lakosság mellett nagyszámú kormányhivatalnok és katonaság, valamint a törvényes rendért felelős csendőrség volt még jelen Macedóniában. Miután Szerbia, Görögország, Románia és Bulgária is kicsúszott az ottomán fennhatóság alól egy 1804-ben kezdődő nacionalista felkeléssorozat következtében, a macedón régió a birodalom legfontosabb balkáni területe volt.

A XX. század fordulóján a macedón probléma volt a birodalom legfontosabb balkáni gondja. A görögök és bolgárok közötti egyháztagsági konfliktus erőszakos alakot öltött. A Macedón Belső Forradalmi Szervezet (IMRO) műveleteit egész Macedóniára kiterjesztette, míg a szerb kormány ezzel egy időben a tartományban jelen lévő szerb bandák támogatását növelte.

A legvadabb harcok a görögök és a bolgárok között dúltak, mivel a görög kormány Macedónia görög fennhatóság alá vonásában látta a balkáni görög dominancia helyreállításának útját. Az ottomán csapatok ezeknek a folyamatoknak a közepében találták magukat. A helyi adminisztráció nem volt felszerelve az ilyen paramilitáns szervezetek elnyomására, és az ottomán csapatok gyakran gyenge teljesítményt nyújtottak. Míg ezek az események zajlottak, a harmadik hadsereg tisztjei között lázadás tört ki 1908 júliusában, melynek helyszíne Macedónia volt, amely az alkotmányos monarchia és a parlament 1908. decemberi megalakításához vezetett.

Ahhoz, hogy megértsük, hogy ezek a nacionalista mozgalmak hogyan működtek egy ilyen multinacionális birodalomban, először a megalapítás retorikáját kell megvizsgálnunk, amely ellen küzdöttek: az úgynevezett hivatalos nacionalizmus. Ez a típusú nacionalizmus az uralkodó dinasztia érdekeinek megfelelően olyan ideológiát képviselt, amely megpróbálta magában foglalni a birodalom minden nemzeti és etnikai csoportját. Ennek a hivatalos vonalnak példái a török és más muszlim képviselők, a nem muszlim képviselők nacionalista retorikájára adott válaszaiban láthatók.

A balkáni keresztény képviselők egy igencsak szűkös vonalon mozogtak a parlamentben, de bármikor anti-ottománként volt értelmezhető az érvelésük más képviselők számára, arra a nekik adott válaszokban mindig figyelmeztették őket. Más szóval igaz-e az, hogy a hivatalos ottomán nacionalizmus török nacionalizmus volt? Erre a kérdésre nagyon nehéz válaszolni, különösen úgy, hogy az ottomán, a muszlim és a török közti határvonal oly elmosódott.

A képviselők közötti interakció nagyon jó forrás a balkáni nacionalizmus sokféle formájának felderítésére, valamint az ottomán reakcióra is. A nacionalizmus jelenléte a parlamentben természetesen nem meglepetés. A különböző nacionalizmusok formái és irányai teszik ezen időszak Ottomán Parlamentjét különleges esetté. A nacionalizmus sokoldalú természete Macedóniában és az ottomán nacionalizmus identitási válsága tovább komplikálta a helyzetet. A képviselők vitáinak alapján a keresztény képviselők retorikájának két különböző célja volt. Minden képviselő megpróbálta saját identitásának hordozóit a legfontosabb kisebbségként beállítani és a lehető legtöbb jogot és privilégiumot megszerezni az Ottomán Kormánytól.

A másik fontosabb cél volt önmaguk megkülönböztetése a többi kisebbségtől a régióban, kulturális, etnikai és történelmi jelentőség szempontjából. Csak akkor válhatott lehetővé számukra saját identitásuk megalkotása, amely az első lépés a nacionalista ideológiában. Más szóval a görögök és a bolgárok számára fontosabb volt annak bizonyítása, hogy egymástól különböznek, mint az, hogy nem törökök.

A társetnikumok nemzetállamai ekkorra már megalakultak, mikor a parlament az első ülésre összegyűlt, de a különbségek ezeknek a vitáknak során körvonalazódtak és váltak

nacionalista mozgalmak társadalmi muníciójává, melyekhez később konkrét nemzetállamok csatlakoztak.

Ezen felül a viták nyelve volt a nacionalista ideológiák különböző érvelésének bizonyítási területe. A parlament szenvedélyes légkörében elhangzó képviselői vitákban a képviselők egymással vitatkoztak, és az érvelésükből lehet nyomon követni az egyes nacionalista eszmék eredetét. Ezekre a beszédekre úgy is lehet tekinteni, mint sok, a képviselők által később kifejlesztett eszme eredetének helyeként. Az ő mérges vitáikban megfigyelhető minden egyes külön nemzeti identitás egyértelmű megalakulása, ahogy a képviselők megpróbálták leírni azokat.

Az Ottomán Parlament egy helyszínnel szolgált a nacionalista mozgalmak számára. A parlament képviselőházában megvitatott eszmék később a balkáni nemzetállamok nacionalista ideológiájának részévé váltak. Az Ottomán Alkotmányos Monarchia reménytelen első évében a konfliktusok, amelyek katasztrofálisnak bizonyultak később a birodalom számára, alternatív ideológiákhoz vezettek, amelyek létfontosságúak voltak a Balkán számára.

Bosznay Csaba

A KISEBBSÉGGKUTATÁS KÖNYVEK
2003-ban megjelent kötetei:

**Kisebbségi lét és érvényesülés. A magyar lakosság
munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében**
(szerk.: Fábri István)

Kniezsa István: **Helynév- és családnév-vizsgálatok**

**Merre visz az út? A romák politikai és emberi jogai
a változó világban** (szerk.: Majtényi Balázs)

Niederhauser Emil: **Magyarország és Európa**

Makkai Béla: **Végvár vagy hídfő?**
**Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása
Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában**

Moravesik Gyula: **Bizánc és a magyarság**

Kristó Gyula: **Early Transylvania (895–1324)** (angol nyelvű)

Kristó Gyula: **Nem magyar népek a középkori
Magyarországon**

Kovács József László: **Soproni Parnasszus.**
**Sopron-Ödenburg kétnyelvű irodalma a kezdetektől
napjainkig**

Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása
(ford. és szerk.: Moravesik Gyula)

A KISEBBSÉGGKUTATÁS KÖNYVEK

2004-ben megjelent kötetei:

Zsoldos Attila: **The legacy of Saint Stephen**

Köpeczi Béla: **Rákóczi útjain**

Szarka László: **Kisebbségi léthelyzetek –
közösségi alternatívák**

Miskolczi Ambrus: **Határjárás a román–magyar
közös múltban**

Péntek János (szerk.) **Magyarul megszólaló tudomány**

Rajki Zoltán: **Egy amerikai lelkész magyarországi
missziója**

Előkészületben:

Tóth Judit: Státuszjogok

Gereben Ferenc: A művelődési szokások hatása
az identitástudatra Magyarországon és a határon túli
magyarok körében

Papp Klára (szerk.): A Bocskai-felkelés a magyar
és az egyetemes történelemben

Miskolczy Ambrus: Románok a történelmi
Magyarországon